

RESSENYES COLLECTIVES

La balada

JOSEP NICOLAU PERELLÓ
Universitat de les Illes Balears
josep.nicolau@uib.cat

SUNYER (2024): Magí Sunyer (ed.), *La balada. Dels trobadors al romanticisme, del folklore a la postmodernitat*, Kassel: Edition Reichenberger; «Estudis Catalans» 13.

Els termes científics també poden ésser polisèmics. Després de diversos estudis i jornades sobre la llegenda folklòrica i la literatura culta escrita, el Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) decidí centrar els esforços en l'anàlisi del concepte *balada*, terme que defineix, breument, «un gènere trobadoresc, una manera de denominar les cançons orals llargues, un tipus de poema d'origen romàntic, un gènere musical, una modalitat de cançó de l'últim mig segle i una forma del còmic» (p. 1). El llibre reuneix dotze contribucions que, encara que no sempre poden proporcionar respostes concloents a la interrelació entre el mot i els conceptes que traça, presenten una síntesi actualitzada i nova documentació sobre els respectius camps i cooperen, així, a establir noves línies de recerca.

La primera aportació, «La balada trobadoresca», de Marina Navàs Farré, repassa les discrepàncies historiogràfiques del gènere medieval: el possible origen en relació amb la dansa, els testimonis dels segles XII-XIII... L'autora defineix un corpus de catorze balades que ha documentat entre el repertori de trobadors i en descriu els trets comuns i característics del gènere. Per acabar, Navàs dedica un apartat a la relació de la *balada* i el gènere femení i conclou el treball amb una revisió dels segles XIV i XV.

En segon lloc, Salvador Rebés presenta «Alguns apunts sobre la balada folklòrica catalana», un article de referència dins del camp de l'etnopoètica. L'investigador contraposa el terme *romanç* o *romancer*, emprats per Milà i Fontanals o

Aguiló, al terme de *balada*, defensat per Romeu i Figueras, Pujol o Ayats, el qual ens vincula amb la tradició europea. L'estudiós descriu també les característiques formals del gènere, que ressalten la balada com una de les manifestacions més importants de la literatura oral, en contraposició amb la literatura de canya i cordill.

A continuació, podríem parlar de la secció internacional de l'obra: deixam de banda la catalanística per a estudiar les «Scottish ballads or “Muckle sangs”», de la mà d'Elizabeth Russell, amb destacables puntualitzacions entorn de l'oralitat i la perspectiva de gènere. En canvi, John Style ofereix una representació diacrònica de la balada anglesa, en relació amb el paper que hi juguen els poetes anglesos del cànon i, per això, repassa des del romanticisme fins al *punk rock* dels anys setanta: «Folk, broadside and literary ballads from English tradition to the contemporary scene» (p. 67-82). Les contribucions següents es dediquen al món germànic. Macià Riutort a l'estudi «La *Kunstballade* alemanya. Esbós de la història d'un gènere» repassa la història de la balada d'autor alemanya, des de l'origen al segle XVIII fins a l'actualitat, com a reivindicació i descripció del gènere. Finalment, «La recepció i influència de la balada romàntica alemanya durant la Renaixença», de Jordina Gort Oliver, se centra en la difusió que tingueren aquests materials a Catalunya durant la Renaixença —a revistes com *El Europeo* o *La Renaixensa*— amb figures cabdals com Goethe i Schiller, a més d'examinar la influència en autors catalans com Milà i Fontanals o Piferrer.

Posteriorment, Magí Sunyer, dedica un article a «L'evolució de la balada romàntica: Tomàs Aguiló, Apelles Mestres, Josep Maria de Sagarra», tres autors de primera línia entre el romanticisme i el noucentisme. És destacable com, entre rellevants similituds i diferències dels tres escriptors, finalment, Sunyer conclou que «no hi ha una forma mètrica de la balada i que el gènere destaca per esser llegendari, narratiu i ubicat en el món tradicional» (p. 148). Joan Ramon Veny-Mesquida presenta una revisió crítica de «Dues balades de Màrius Torres»: la «Balada de la Reina Elisenda» i la «Balada de les mullers del comte», amb la voluntat de reconstituir el seu procés creatiu durant la revisió de les composicions per part de l'autor, a més de reflexionar sobre el concepte de *balada* de Torres.

La investigadora Marta Gort demostra la capacitat dels estudis interdisciplinaris —des de la musicologia— i parteix de la composició «El Amor y la Muerte: Balada», d'Enric Granados, per analitzar els punts de contacte amb la pintura i la literatura, trets que alhora ajuden a entendre i definir la balada com a gènere musical. També, des del mateix àmbit, Amadeu Corbera parla sobre «Les balades de Baltasar Samper: art i compromís», on exposa que per al músic la balada no fou un pou de recerca ni de creació artística, sinó un recurs per a expressar —en els moments que considerava adients— els ideals del catalanisme: els casos d'estudi exposats són la *Suite Mallorca* o els cançoners que preparà per als camps de presoners.

Albert Mestres s'acosta al segle XXI i presenta «Dels trobadors al rock: la balada i la poesia catalana contemporània». L'autor examina les composicions que han estat definides com a balades d'autors de les darreres dècades (Palau i Fabre,

Brossa, Casasses, Horta) i compara els dos primers —de l'avantguarda clàssica— amb els segons —hereus de la cultura dels seixanta i d'aspecte rupturista. Per acabar, Emili Samper Prunera parla de les relacions de «Balades i vinyetes: ressons folklòrics al còmic». A partir d'un corpus de còmic internacional —franco-belga, britànic, nord-americà, espanyol, japonès, etc.—, analitza la representació del concepte *balada* i les manifestacions que pot tenir: entorn de la música, el folklore, etc.

El volum —i, en conseqüència, les dotze aportacions— posen a disposició del lector nova informació i renoven les perspectives entorn de la «balada» —des dels trobadors a la postmodernitat—, encara que les línies definitòries que voldrien intentar aportar al volum sols han ajudat a remarcar el polisèmic del terme i la possible conclusió que, en paraules de Sunyer, a vegades la semblança «es tracta d'una simple coincidència» (p. 3).

Recapte filològic

GISELA GALÍ

Universitat Autònoma de Barcelona
gisela.gali@uab.cat

ROVIRA I MIRÓ, Joan (coord.): *Recapte filològic. Estudis de llengua, literatura i societat*, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2024.

Si la coca de recapte és una 'coca que es fa amb pasta de farina amb oli, arengada, talls de botifarra, cansalada, ceba, pebrot, etc.' (DIEC2), la que degustem a *Recapte filològic* no és ben bé la tradicional: la pasta de farina (la filologia) fa de llit a ingredients (recerques) que no hi són els més habituals, ja que pretén «reflectir la gran varietat d'enfocaments que pot tindre el món de la filologia» (p. 8). Aquesta compilació d'estudis de llengua, literatura i societat vol ser, també, el «rastre material» (p. 8) de la ja dissolta associació d'Estudiants de Filologia Catalana de la URV, que va organitzar el primer Congrés d'Estudiants de Filologia Catalana postpandèmic (el 5 d'abril de 2022) amb presència de més de 130 universitaris del domini lingüístic.

Obren el recull miscel·lani figures o realitats poc considerades. Amb «Lingüístes catalanes i catalanòfiles abans de la "normalització"». De la dona en la lingüística catalana» —dins l'article el títol apareix sense el punt, un canvi significatiu que en modifica la lectura i que s'adequa més al contingut—, Jordi Ginebra proporciona una relació de dones, nascudes entre el 1940 i el 1955, que són autores de treballs sobre la llengua catalana publicats a partir de 1976 amb l'objectiu —completar de llarg— de fer més visible el paper de la dona en la lingüística catalana.

A més, l'article pot esdevenir, per als investigadors novells, un bon exemple de les dificultats de delimitar l'objecte d'estudi.

Pere Navarro ens ofereix una «Aproximació a la parla dels gitanos de la Part Alta de Tarragona», que tenen el català com a llengua habitual amb alguns elements lèxics del caló. Gràcies a unes dades recollides «sense haver concertat cita» (p. 33), Navarro en descriu trets fonètics, morfològics i lèxics alhora que recull oracions que palesen la combinació dels dos codis —el que anomena *catalanocaló*—: morfologia i sintaxi catalanes amb lèxic caló, com a *aquest busnó cantipela* ('aquest home fa pudor'); o, dins del mot mateix, arrel catalana amb morfema caló, com a *petonanyi* ('petó').

«Palmira Jaquetti i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» reivindica aquesta folklorista i professora clau en el projecte de recollecció de cançons: en va aplegar 10.000 entre les tretze missions encarregades (1925-1934) i les dues que va fer per compte propi (1936-1937 i 1940), fet que la va convertir en la col·laboradora més prolífica d'una obra «de primera magnitud en el camp de la cançó, comparable a altres grans obres que ens fan grans com a cultura» (p. 57). L'article de Carme Oriol remarca la qualitat lingüística i literària de les memòries jaquettianes sobre les missions («escrites en una prosa poètica admirable», p. 58), a banda de destacar-ne la vàlua per a la societat.

Tot seguit, prenen protagonisme dos objectes d'estudi que ens fan viatjar segles enrere. Les «Observacions sobre els paratextos lírics del traductor en la primera edició de la traducció d'Ausiàs March feta per Jorge de Montemayor» ens permeten entendre la difusió dels preceptes del poeta valencià en la cultura hispànica dels segles XVI i XVII. Miguel Martínez n'analitza un prefaci i tres postfacis en què es perfila un March hiperbòlicament superior als autors clàssics («y a tu Valencia tanto sublimaste / que Esmirna y Màntua quedan por el suelo», versos 3-4 de «Jorge de Montemayor a Mossén Ausiàs March») i s'evidencia la influència que va exercir en Montemayor, «que extrapola molts conceptes de la poètica amorosa marquiana i és capaç d'adaptar-los a la seua concepció de la realitat» (p. 70). Per la seva banda, Francesc Massip, amb «L'espectacle de la mort», detalla diversos episodis d'execucions capitals per intents de regicidi o formes de dissidència en els quals les tortures arribaven a ser «una orgia de la brutalitat i la repressió» (p. 82) que fins i tot ha quedat testimoniada en diverses obres d'art reproduïdes al llibre.

La mirada de gènere i *queer* ocupa les últimes pàgines del volum. Joan Pere Fortuny ens presenta «Una aproximació "queer" de la identitat sexual literària» a partir de l'anàlisi de transgressions identitàries, subversions sexuals i relacions homosexuals en novel·les (o contes) de Biel Mesquida, Lluís Maria Todó, Carles Rebassa, Sebastià Portell i Terenci Moix protagonitzades per homes que «busquen diferents maneres de manifestar una indeterminació cap a la norma» (p. 94). A «Seràs mare: ja està decidit! Repronormativitat i heteronormativitat en els llibres il·lustrats» Elena Fierli alerta d'una retòrica de la maternitat que traspuja en llibres i àlbums il·lustrats i que es dibuixa com una obligació biològica o un destí

únic, en comptes de proposar «models i tipologies que no censurin ni estigmatitzin, que contribueixin a construir un pensament crític i educar la mirada de les persones petites; que no homologuin el seu gust ni la seva capacitat de triar» (p. 101). Finalment, «Nacions i feminitzacions», de Montserrat Palau, analitza la jerarquia que implica el binarisme i com aquesta contraposició de forces es trasllada a símbols, analogies i metàfores que representen nacions i colonitzacions. Ucraïna com a dona violada per un agressor rus o Catalunya com una dona enganyada i maltractada per un nuvi intolerant que és Espanya són exemples de com la nació es feminitza i és passiva davant d'un estat masculinitzat, poderós i amb un rol actiu.

Si bé la ceba, el pebrot i la botifarra solen ser els protagonistes de les coques de recapte, convé no oblidar que podem fer reposar sobre la massa altres hortalisses, verdures, carns i fins i tot peix, perquè la filologia pot tenir una mirada àmplia i permetre'ns assaborir altres elements de la cultura a què pertany. Tot i alguna pàgina poc polida tipogràficament, l'Associació d'Estudiants de Filologia Catalana de la URV, abans de penjar el davantal, ens serveix un plat cuinat amb amor que és una bona mostra de les possibilitats dels estudis filològics. Que n'aprofiti la lectura.

Rellegir Els Marges

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

jcampsar@uoc.edu

1. MARGES (2024): *Els Marges* (ed.), *Literatura catalana. Del Modernisme als anys trenta*, Palma: Lleonard Muntaner Editor; «Temps Obert» 39.
2. MARGES (2024): *Els Marges* (ed.), *Literatura catalana. De la postguerra a la postmodernitat*, Catarroja-Barcelona, Palma: Editorial Afers; «Literatures» 33.
3. MARGES (2024): *Els Marges* (ed.), *A la ratlla del desig. Cinquanta anys de crítica cultural*, Lleida: Pagès editors; «Argent viu» 174.
4. MARGES (2024): *Els Marges* (ed.), *Llegir el present. Cinquanta anys de crítica literària (1974-2024)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i Estudis de Cultura Catalana» 265.

L'1 de maig de 1974 veia a llum el primer número de la revista *Els Marges*. N'era el director Joaquim Molas i els redactors Josep M. Benet i Jornet, Jordi Castellanos, Josep Murgades i Enric Sullà. Cinquanta anys després, malgrat els inevitables canvis soferts per l'equip de redacció (incloent-hi els traspassos de Molas i de

Castellanos), la revista continua sent un puntal en l'àmbit de la investigació i la divulgació acadèmica de la filologia catalana. Amb motiu de l'efemèride, s'han publicat quatre volums que apleguen part dels treballs que s'hi han donat a conèixer durant aquest mig segle a càrrec d'editorials de distints territoris dels Països Catalans —Leonard Muntaner (Illes Balears), Afers (País Valencià), Pagès (Terres de Ponent), Abadia de Montserrat (Barcelona)— i que mostren la ingent tasca desenvolupada. En aquests volums, però, no s'hi han recollit articles de llengua i lingüística ni tampoc de literatura catalana medieval, moderna i vuitcentista.

Literatura catalana. Del Modernisme als anys trenta exposa el desenvolupament de la literatura catalana des de la darrera dècada del segle XIX fins a la fi de la Guerra d'Espanya. Les recerques tenen el seu paralelisme amb el relat que es presenta als volums VI i VII de la recent *Història de la literatura catalana* (Enciclopèdia Catalana, Barcino i Ajuntament de Barcelona), en què una bona part dels capítols han estat redactats per col·laboradors habituals d'*Els Marges*. El llibre s'inicia amb dues reflexions sobre la cultura de les primeres dècades del segle XX, que van servir per a posar les bases de treballs posteriors i desfer equívocs que s'arrossegaven en els nostres estudis literaris: «Modernisme i Noucentisme, amb algunes consideracions sobre el concepte de moviment cultural», de Joan-Lluís Marfany; i «Assaig de revisió del Noucentisme», de Josep Murgades. Al voltant del fenomen de les avantguardes, es reproduïx «Sobre la “Cançó Futura”, de Joan Salvat-Papasseit», de Joaquim Molas, l'edició i comentari d'un text aparegut el desembre de 1921 a la revista *Proa*. Dos articles ens apropen a la literatura dels anys vint: a «Armand Obiols i la configuració del Grup de Sabadell (1918-1928)», Jordi Marrugat mostra la pervivència del Noucentisme a través de les figures d'Obiols, Francesc Trabal i Joan Oliver i d'una sèrie d'episodis (els inicis com a escriptors, l'apropiació del *Diari de Sabadell* i la creació de l'editorial La Mirada); altrament, a «Gènesi i primera adjudicació del Premi Crexells. Notes sobre cultura i novel·la en el tombant dels anys vint al trenta», Margarida Casacuberta estudia els inicis del premi més important de novel·la de la preguerra, que s'inserïx en el marc de la polèmica sobre els models narratius. La resta d'articles del volum se circumscriuen a l'època de la República: «Literatura catalana i compromís social en els anys trenta», de Jordi Castellanos, mostra com el debat cultural cada vegada es troba més impregnat per la política a partir de l'anàlisi de les relacions entre la literatura i els partits polítics i la seva plasmació literària; «La creació del Club dels Novel·listes i el fil de la història», de Josep M. Balaguer, representa una continuïtat respecte a l'article de Casacuberta en tant que s'hi exposa, de nou, el paper dels premis literaris i la posterior discussió sobre els models narratius. Els resultats dels treballs precedents s'exemplifiquen en obres concretes: «Notes sobre el tema del “paradís perdut” en la novel·la catalana d'entreguerres», de Maria Campillo, és una magnífica aproximació a *Laura a la ciutat dels sants*, de Miquel Llor, *Judita*, de Francesc Trabal, i *Aloma*, de Mercè Rodoreda, mentre que «Notes sobre *Vida privada*», de Marina Gustà, esdevé una anàlisi, degudament contextualitzada, de la novel·la de Josep M. de Sagarra. El darrer article, «*Imitació del*

foc de B. Rosselló-Pòrcel. Una concepció del món, del poeta i de la poesia», de Josep M. Balaguer, va més enllà de la simple lectura del recull ja que el relaciona, temàticament i conceptualment, amb els d'altres poetes postsimbolistes com Riba, Rilke, Guillén o Valéry.

Literatura catalana. De la postguerra a la postmodernitat és, cronològicament, la continuació del volum anterior ja que abasta des de l'inici del franquisme el 1939 fins a les darreres dècades del segle passat. S'obre amb «Retòrics i terroristes en la poesia catalana de postguerra», de Joaquim Molas, un sintètic panorama sobre les diferents opcions poètiques des de finals de la Guerra d'Espanya fins als anys setanta. Jordi Marrugat repassa a «Crisi i supervivència de la poesia moderna a Catalunya. Sobre la reconstrucció del sistema poètic català en la cultura pública de les dècades del 1940 i el 1950» la desoladora producció poètica a l'interior del país, amb llibres caracteritzats per un catolicisme ranci, que contrasta amb el paper renovador dels poetes joves. El segueixen una sèrie d'articles dedicats a autors representatius de la postguerra: Xavier Vall examina a «Llorenç Villalonga i l'existencialisme» el paper d'aquest corrent filosòfic i literari en l'obra de l'escriptor mallorquí; Núria Santamaria exposa a «Una relectura (altra) de *La ferida lluminosa* (1954), de Josep M. de Sagarra» els motius pels quals una melo-dramàtica peça va acabar convertint-se en un dels grans èxits teatrals de l'època; Maria Campillo mostra a «*La plaça del Diamant*. El substrat històric en una narració de vida» la incardinació dels esdeveniments col·lectius (polítics, socials i bèl·lics) amb la trajectòria vital de la protagonista; per últim, Neus Real presenta a «Montserrat Roig. El cicle narratiu dels anys setanta» una aproximació, tant temàtica com formal, al recull de contes *Tanta roba i poc sabó...* i a les novel·les *Ramona, adieu*, *El temps de les cireres* i *L'hora violeta*. Entrant en el gènere poètic, en el volum es reproduïxen dos articles de Pere Ballart: «Poesia i modernitat. Una lectura de «Coral romput»», un comentari de l'extensa composició de Vicent Andrés Estellés en què en demostra la modernitat i els trets que comparteix amb la lírica posterior al Romanticisme; i «“By Natural Piety”, de Gabriel Ferrater, i els models de la poesia de l'experiència», al voltant d'aquest poema i com esdevé un exemple paradigmàtic de la modalitat lírica a què alludeix el títol; i un de Jaume Aulet, «La recepció de la poesia de Joan Salvat-Papasseit durant la dècada dels seixanta», en què es ressegueix el procés de recuperació del poeta amb finalitats ideològiques per part del Realisme històric. Els dos darrers articles ens aproximem a la postmodernitat: «Llibretes, plaguets i diaris en la narrativa experimental dels anys setanta i principis dels vuitanta del segle xx», de Mercè Picornell, analitza com les fórmules properes a la literatura del jo permeten als autors (Biel Mesquida, Isa Tròlec, entre d'altres) trencar amb les convencions de la novel·la tradicional; i «El primer Monzó i l'altre. Lectures lineals i lectures tabulars», de Margalida Pons, dissectiona dues obres rebutjades per l'autor: la novel·la *L'udol del griso al caire de les clavegueres* i el recull de contes *Self-service*, compost amb Biel Mesquida, i en remarca la vàlua i la continuïtat en les propostes posteriors de Monzó.

A la ratlla del desig. Cinquanta anys de crítica cultural aplega una sèrie de textos d'actualitat i de denúncia, dedicats a l'educació i a la cultura però també a la societat i a la política, des de la voluntat d'intervenir-hi amb propostes de reforma, sempre que es fes referència a qüestions lingüístiques i literàries, ja que *Els Marges* és una revista que s'ha dedicat exclusivament a estudis de llengua i literatura. Els textos procedeixen, en la seva majoria, de l'editorial que obre cada número (redactat i signat pel consell de redacció) i de la secció «Al marge», que recull textos combatius escrits a títol individual. El volum s'inicia amb el mític manifest «Una nació sense estat, un poble sense llengua?», on es denunciava la precària situació del català, menystingut per les institucions heretades del franquisme. Però també hi ha textos que donen notícia del paper cada vegada més residual de la literatura en els estudis acadèmics («Sobre la (in)utilitat dels estudis de filologia», «Literatura: l'opció voluntària però exigent», «Una literatura en crisi, un país sense cultura?»), l'escàs interès per una determinada tradició («Una tradició redescoberta, una cultura maltractada»), les apropiacions indegudes d'autors («En Pla hi va sense abric i en Puig tot despullat», «Josep Carner i nosaltres») o els debats estèrils i passats de moda («*De re urbana* i *De re rurali*, un altre cop?»).

Finalment, *Llegir el present. Cinquanta anys de crítica literària (1974-2024)* és una mostra ben nodrida de comentaris crítics que mostren la diversitat d'autors, temes i gèneres per què ha transitat la literatura catalana de ficció dels darrers cinquanta anys, sense la voluntat d'explicitar un cànon. El volum es divideix en dues parts. A la primera, cenyida a la ressenya, hi desfilen noms indiscutibles (Josep Pla, Mercè Rodoreda, Pere Calders o Manuel de Pedrolo) al costat d'altres que iniciaven la seva trajectòria literària i que s'han consolidat (Quim Monzó, Maria-Mercè Marçal o Ramon Solsona) i d'aquells que formen part de les darreres fornades (Ramon Erra, Marc Pastor o Lluïcia Ramis). Més d'un centenar de ressenyes que permeten conèixer l'opinió que es tenia de l'obra en el moment en què es va publicar. Conformen la segona part set articles panoràmics sobre un conjunt de llibres; tot i el temps transcorregut remarcuem la vigència dels signats per Enric Sullà: «La poesia catalana jove: una alternativa al realisme» i «El viatge a Ítaca: reflexió entorn de la novel·lística més recent».

Els quatre volums que hem descrit són un bon exemple de la tasca rigorosa que ha desenvolupat *Els Marges* des de 1974 en el terreny dels estudis literaris. I, en definitiva, esdevenen una eina de consulta obligada per a qui vulgui endinsar-se en la literatura (i la cultura) catalana del segle passat i d'inicis del recent.

Tres textos de Maria Aurèlia Capmany

MARIA MORENO I DOMÈNECH

Universitat de Barcelona

maria_moreno@ub.edu

CAPMANY (2023): Maria Aurèlia Capmany, *Tres textos de Maria Aurèlia Capmany. Tu i l'hipòcrita* (1959). *Vent de Garbí i una mica de por* (1968). *Dones, flors i pitança* (1968), Ramon Aran Vilà (ed.), Barcelona: Diputació de Barcelona i Institut del Teatre.

És gairebé una obvietat comentar que Maria Aurèlia Capmany és una de les grans dones de teatre del segle xx. Com és ben sabut, el 1960, juntament amb Ricard Salvat, va fundar l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, que va jugar un paper clau en la renovació dels escenaris teatrals. Capmany hi farà tots els papers de l'auca i, tal com ha apuntat Ramon Aran, «només per la trajectòria d'aquesta institució, Capmany ja hauria passat a la història de la nostra escena» (p. 7). Els tres textos de Maria Aurèlia Capmany estan publicats a la col·lecció de Repertori Teatral, un projecte cofinançat entre l'Institut del Teatre i la Diputació de Barcelona que té l'ambició de posar en circulació textos del patrimoni teatral català, d'obligada publicació.

En aquest sentit, cal destacar que el 2023 l'editorial Arola va reeditar *El desert dels dies* (1960), en el volum *Dramaturgues de postguerra*, i el 2024 va publicar les obres *L'ombra de l'escorpi* i *Sainet de la vida contemporània o qui tingui una espongeta al clatell que no s'hi emboliqui* (1971) en el volum *Dramaturgues d'abans d'ara. Divuit autores de l'escena catalana 1965-1995*, ambdós volums editats per Aïda Ayats. Així mateix, el 2023 el Teatre Nacional de Catalunya va estrenar *Vent de garbí i una mica de por*. Sembla, doncs, que aquesta recuperació —lenta, però persistent— del patrimoni teatral català requeria la publicació dels tres textos que conformen aquest volum: *Tu i l'hipòcrita* (1959), *Vent de garbí i una mica de por* (1968) i *Dones, flors i pitança* (1968).

L'edició s'obre amb una «Presentació general», a càrrec de Ramon Aran, que exposa alguns elements clau a l'hora d'entendre la dramaturgia de Capmany i quin paper juguen les seves obres en la història del teatre català. Capmany és «introdutora de tècniques i poètiques com el teatre èpic o el teatre document» (p. 7) i aquest fet representa un revulsiu per al teatre català del moment. Un dels elements més destacables d'aquest pròleg és que s'aparta del panegíric acrític i alhora exposa amb molta solvència quina és l'aportació de Capmany i la rellevància històrica i estètica d'alguns textos. Així, en consonància amb la voluntat de renovar l'escena catalana, Capmany aposta per una concepció filosòfica que es desplega en una construcció escènica profundament antinaturalista. És en aquestes coordenades que cal entendre l'obra *Tu i l'hipòcrita*, estrenada el 28 de gener del 1959 al Teatre Romea a càrrec de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona, amb

direcció de Ricard Salvat. La peça manca de qualsevol mena d'agilitat dramàtica en la mesura que prescindeix de la noció de progressió dramàtica. L'element narratiu de l'obra i la seva projecció eminentment didàctica fan que sovint les escenes esdevinguin mers exemples de diversos problemes socials. Així, les diverses escenes que s'encadenen a *Tu i l'hipòcrita* són el desenvolupament d'una sèrie de situacions introduïdes pels monòlegs del personatge de l'Honorat, que inicia l'obra amb el parlament següent:

Em dirigeixo a tu, ben entès, d'una manera simbòlica, des d'aquest cercle de llum que és, diríem, la meva consciència. Penso, i totes les coses concretes desapareixeran del meu voltant, i em quedo sol, parlant a un interlocutor invisible. Tu, per exemple. Però, qui soc jo? Perquè tu que m'escoltes ets molt més concret que jo que parlo. (p. 42)

La dissolució de la il·lusió escènica serveix a Capmany de mirall: l'obra és una mena d'auca de la vida del burgès filtrada per la narració del seu pensament. Certament, l'obra pot esdevenir a fragments dialècticament feixuga, però permet convertir l'escena en un artefacte revulsiu.

Aquest retrat àcid de la vida burgesa el trobem també a *Vent de garbí i una mica de por* (1968), estrenada el 15 de juny de 1965 en una funció única al Palau de la Música a càrrec de la companyia d'Art Dramàtic Adrià Gual, sota la direcció de Ricard Salvat. Com molt bé comenta Aran, la peça constitueix un dels primers textos èpics del teatre català (p. 16); així, a través d'efectes constants d'estranyament tenyits de farsa s'articula un retrat de la societat mitjançant unes coordenades espaciotemporals (Cadaqués, 1964, Sitges, 1936 i Caldetes, 1909) que permeten exposar diversos moments clau de la història del segle xx. Es tracta d'un retaule que, més enllà del seu interès històric, aborda qüestions de rabiosa actualitat.

Per últim, el darrer text del volum és *Dones, flors i pitança*, obra estrenada per la companyia de cabaret Ca, barret!, amb direcció de Josep Anton Codina i acompanyament musical de Josep M. Arrizabalaga. Els actors «fan d'ells mateixos transvestint-se en altres figures» (p. 180), un procediment que curiosament avui causa furor. De base fregolista (p. 23), els personatges apunten les diverses distorsions entre aparença i realitat, ja sigui pel que fa al paper de la dona:

La dona flor? Potser sí, potser sí, però... Mentre els poetes cantaven la dona flor i els esperits religiosos llançaven anatemes contra les seves perversions, hi havia, per raons de poblat i viles, una altra mena de dona, que no és una flor, que no és la temptació, que ni el dimoni se'n recorda per tenir-hi pactes. La dona que fila, i cabdella i teixeix i cus... i envelleix abans no vingui l'alba. (p. 189)

O de la moda: «I si em cansa la roba endreçada / em vesteixo de jove rebel, / amb la moda més americana / i amb gran abundància de pèl» (p. 200).

Inevitablement, es planteja la qüestió de l'omissió de *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers a Catalunya* (1970),

que, tal com Aran apunta al pròleg, és la peça més reeixida de l'autora i també la més coneguda. En aquest punt cal recordar, però, que la tria coincideix amb l'objectiu de la col·lecció: posar en circulació textos de repertori que ajudin a configurar i entendre la nostra tradició. El criteri és, doncs, de recuperació. En aquest sentit, cal destacar l'aparell crític del volum i la importància de situar, sense caure en l'hagiografia fàcil, l'aportació de Capmany al teatre català.

Francesc Serés: la pell de la realitat

LAURA FABREGAT AGUILÓ

Universitat Oberta de Catalunya

lfabregatag@uoc.edu

DASCA & CAMPS (2024): Maria Dasca i Josep Camps (ed.), *Francesc Serés: la pell de la realitat*, Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura.

Aquest llibre reuneix els treballs que es van presentar a la jornada «Francesc Serés: la pell de la realitat», impulsada per la Societat Catalana de Llengua i Literatura, els quals es van centrar en un dels narradors més representatius de la literatura catalana actual, amb una trajectòria dilatada i consolidada. L'objectiu de la publicació és l'ampliació de l'estudi i la divulgació de l'obra de l'autor, que destaca per la seva versatilitat, el joc entre la realitat i la ficció però també amb la tradició literària, la conjuminació de qualitat i comercialitat, així com per la creació d'un imaginari de la societat actual.

Xavier Pla, en la seva intervenció anomenada «Francesc Serés, la literatura com a política de reparació social», explora l'acostament que el narrador estudiat fa a la realitat a través d'una escriptura de contacte i proximitat que dona veu als que no n'han tingut fins ara, com són les comunitats marginades que representen els immigrants. D'aquesta manera, la literatura de Serés retrata els traumes individuals i col·lectius que pateix una part invisibilitzada de la societat, que habita els meridians, poc després de la gran crisi econòmica de 2008 i la precarietat laboral que va comportar. Així doncs, en la seva obra es barregen ficció i assaig, narració i reportatge periodístic, amb el propòsit de dignificar les vides quotidianes de la gent corrent que viu de forma molt discreta i, per tant, de resocialitzar la literatura mitjançant la representació d'una realitat social ignorada de la nostra terra. Perquè la literatura que diu la realitat té associats un valor moral i una voluntat reparadora innegables.

Al seu torn, Simona Škrabec, al seu treball «La matèria, la flama, les cendres. Una lectura «fragmentària» de Francesc Serés», analitza la fragmentació que es pot trobar a l'obra de l'autor de Saidí, paral·lelament a un temps que ja no es pot

percebre de forma plena i unitària, i menys encara en l'espai fronterer. En aquest sentit, els relats testimonials i documentals que ofereix la narrativa de Serés es construeixen a partir de fragments inconnexos que, alhora, formen part d'un conjunt recognoscible que és la realitat social que tenim a la vora. Per això, l'escriptor estudiat té la capacitat de fotografiar el món que el rodeja a través d'un seguit d'instantànies separades que prenen sentit i esdevenen una unitat identificable que ens somou com a lectors.

Per continuar, Júlia Ojeda-Caba, en el capítol «La realitat com a matèria primera: crisis i conflicte en la narrativa de Francesc Serés», s'endinsa en l'estudi de tres tipologies de crisis que s'aperceben en l'obra d'aquest autor: la migratòria, l'econòmica i la nacional, en tant que esdevenen problemàtiques que travessen el país i fan que l'escriptor se n'ocupi com a deure ètic a partir de nous marcs de visibilitat que acosten la història global als relats locals i individuals. D'aquesta manera, la narrativa de Serés dona visibilitat a les desigualtats, les tensions i la fragilitat de les estructures que haurien de sostenir la realitat i que es fan evidents en ple conflicte o en períodes de posterisi, així com també desafia la cultura de la normalització, és a dir, el discurs oficial hegemònic, per mitjà d'uns relats socials que treuen a la llum les experiències reals desagradables i lletges que s'han volgut ocultar.

A més a més, a «Desdibuixant fronteres. Francesc Serés, etnografia i literatura», Montserrat Clua i Fainé ha estudiat les relacions que s'estableixen entre la literatura i l'antropologia en la narrativa de l'escriptor de Saidí. Així doncs, l'obra de Serés no només pren valor com a material literari, sinó també com a anàlisi antropològica de la realitat social catalana. La documentació prèvia de l'autor i l'elecció dels temes que tracta posen de manifest la seva voluntat de retratar les realitats quotidianes de persones anònimes i menystingudes per explorar i fer entendre, alhora, els fenòmens globals a què s'enfronta la societat actual. És per aquest motiu que se situa Serés en l'encreuament entre creació literària i documentació etnogràfica, dos camps que es retroalimenten en la seva obra i fan possible que el coneixement social accedeixi a un públic molt més ampli que aquell que permetria l'informe acadèmic de base purament antropològica, ja que hi ha la suma del component emocional i l'estètic.

Per la seva banda, en el treball «Les primeres incursions teatrals de Francesc Serés», Francesc Foguet i Boreu elabora un estudi sobre l'obra dramàtica de l'autor, en la qual recorre, de nou, a les temàtiques i els conflictes vinculats a la realitat catalana a partir de personatges de carn i ossos de la classe mitjana, espais i temps identificables i una perspectiva crítica manifesta. Més encara, per a Foguet, les creacions teatrals de Serés, que es mouen als marges de la comèdia, són tan sòlides des d'un punt de vista estètic i ideològic que permeten enriquir una dramaturgia catalana contemporània que es mostra, encara, massa tímida.

Així mateix, a «De Rússia al Baix Cinca: Serés traduït», Pep Sanz Datzira traça un breu recorregut per les traduccions disponibles de les obres de l'autor, cosa que inclou l'autotraducció al castellà. Sanz defensa, a raó de la complexitat

associada a la traducció de l'obra *Contes russos*, que aquesta no es pot reduir mai a un simple canvi de codi o a un pur intercanvi entre idiomes, perquè un text és quelcom obert i malleable, com la realitat mateixa, i la llengua no és només una eina de comunicació, sinó tota una realitat social. Aquest capítol explora, també, com ha incrementat la traducció de la literatura catalana en les darreres dècades i com, en sintonia, n'ha augmentat la recepció.

Per acabar, el llibre inclou una conversa rica entre l'autor i Alba Granell, en què Serés explica, entre altres assumptes, que la seva literatura pretén crear coneixement a partir de l'explicació de la realitat i la relació amb el món. En aquest sentit, situa les seves històries en àmbits diferents per poder distanciar-se d'allò que ja ha estat creat i per traçar, així, una trajectòria única, però sempre des de la qualitat estètica, política i ètica. Ell es nodreix del que veu, llegeix i viu més que no pas de la seva imaginació, cosa que l'aproxima a una literatura més humanística que vol comunicar la realitat a partir d'unes històries menudes que esdevenen majúscules. També, considera que a *La casa de foc* ha assolit un estil més proper, directe i clar que li ha permès arribar a més gent.

Els darrers llibres del filòleg Jaume Medina

JORDI MANENT I TOMÀS

Filòleg i historiador

jmanent10@gmail.com

1. MEDINA (2020): Jaume Medina, *Obra poètica completa*, Publicacions Internacionals Catalanes.
2. MEDINA (2020): *El prat de la memòria. Estudis, taules rodones i altres articles*, Publicacions Internacionals Catalanes.
3. MEDINA (2020): *Lletra menuda. L'eco de les paraules*, Publicacions Internacionals Catalanes.
4. MEDINA (2020): *Una casa a Cadaqués. Els homenatges a Carles Riba (1953)*, Edicions Callígraf 21.
5. MEDINA (2021): *Litterae humaniores. Estudis filològics*, vol. 1, Publicacions Internacionals Catalanes.
6. MEDINA (2021): *Litterae humaniores. Edicions, recensions i traduccions*, vol. 2, Publicacions Internacionals Catalanes.
7. MEDINA (2021): *Litterae humaniores. De l'edat mitjana al dos mil. Estudis sobre la tradició clàssica a Catalunya*, vol. 3, Publicacions Internacionals Catalanes.
8. MEDINA (2021): *Vida viscuda. Memòries*, vol. 1, Publicacions Internacionals Catalanes.

El 12 de març de 2023 moria a l'edat de 73 anys el filòleg, poeta, llatísta i traductor Jaume Medina i Casanovas (Vic, 1949). El 2018 Josep Maria Espinàs va publicar el llibre *Temps afegit*, el qual afirmava que era aquell «que comença a partir d'una certa edat». Espinàs, que moria aproximadament un mes abans que Medina, el 5 de febrer del mateix any, va tenir la sort de poder gaudir de força més temps afegit que Medina: 95 anys versus 73. Començo la ressenya amb aquest apunt de quan ens arriba l'hora —que afortunadament ningú sap— i del temps afegit, o no, que ens pertoca, per lamentar-nos des de l'afecte més personal de la mort més aviat prematura del llatísta —a dia d'avui moltes persones arriben perfectament als 80 anys— i per lamentar-nos també dels projectes que el filòleg tenia projectats o en marxa, però inacabats, i que mai no podran veure la llum.

I és que cal reivindicar Medina no només com un treballador infatigable sinó també com un molt bon professional de les lletres, un home polít, curós i que treballava a consciència. Ho demostren els vuit volums que va publicar entre el 2020 i el 2023, els seus darrers llibres, la gran majoria dels quals no surten esmentats ni a la seva fitxa de l'Enciclopèdia Catalana ni a la de la Viquipèdia, i que aquí analitzarem cronològicament perquè, al cap i a la fi, la cronologia lliga amb les temàtiques tractades.

El juny del 2020 Medina va treure a la llum tres llibres editats per Publicacions Internacionals Catalanes (PIC), una marca editorial creada per ell mateix atès que els darrers anys no li era fàcil trobar editor d'alguns dels seus llibres, que eren d'una certa erudició. El filòleg feia un tiratge aproximat d'uns 50 exemplars per llibre, tots pagats de la seva butxaca, i els regalava generosament a familiars i amics. El seu fill Joan n'era el dissenyador. Els volums són *Obra poètica completa*, *El prat de la memòria*, *Estudis, taules rodones i altres articles* i *Lletra menuda*. *L'eco de les paraules*.

A Jaume Medina li hem d'agrair que hagi recopilat en un sol volum (gairebé) tota la seva obra poètica en un llibre de 684 pàgines. I dic gairebé perquè, conscientment, ell va esmotxar alguns dels seus poemes per a la seva obra completa. Una vegada em va parlar fugaçment d'aquesta exclusió, i les raons responien a l'instint del perfeccionament poètic. En el pròleg el poeta justifica l'eliminació o la reelaboració amb menys versos d'alguns dels seus primers poemes: «Els lectors ja coneixen la meua trajectòria poètica i, per tant, la major part de les composicions aquí aplegades, tot i que algunes d'elles —particularment les més primerenques— han estat suprimides o eliminades i moltes altres han sofert un rigorós treball de llima (tanmateix, també hi trobaran poemes i fins reculls de nou encuny).» (p. 7) I és que el volum té dues parts: una part d'obra pròpia i una altra d'obra traduïda, o recreació, anomenada «Versions». Entre l'obra pròpia hi trobem *Temps de tempesta* (1974), *Encalçar el vent* (1976), *Dura llavor secreta* (1990) i *Cobles devotes* (2010), tots publicats en volum, però també hi descobrim poesia dispersa dins l'apartat «Diversos» o bé la *Crida de les festes de la ciutat de Vic* (1996) i l'inèdit *El mirall i la imatge*, que inclou diverses tankes. El recull *D'ara i de sempre* (2000) és fusionat al llarg del llibre, sobretot amb la segona part,

però també és cert que l'autor decideix prescindir d'alguns dels poemes. Pel que fa a les «Versions», Medina recrea Catul, Horaci, Virgili, Ovidi, Dante, Janus Vitalis i Rilke, i també ho fa amb els catalans Francesc Calça i l'abat Oliba. Tot plegat ocupa aproximadament la meitat del llibre, atès que l'altra meitat, titulada «Complements i comentaris», respon a diverses reflexions i informacions relatives amb el jo poètic de Medina que expliquen el seu despertar poètic i el *making off* dels poemaris que inclou, per exemple, la reproducció de correspondència tinguda amb Miquel Martí i Pol, Josep Palau i Fabre, Salvador Espriu i altres. Sens dubte, és un enfocament ben original. L'estil poètic de Medina és clàssic, neonoucentista, en què molts dels seus poemes tenen rima i mètrica —unes condicions que fan més difícil la composició poètica— i que poden vanagloriar-se d'haver estat escrits amb un lèxic ric. Clouen el llibre unes breus conclusions de l'autor.

El prat de la memòria. Estudis, taules rodones i altres articles és, com diu el títol, un recull d'estudis diversos i de textos preparats per a ponències i taules rodones. És, igual que l'obra poètica, un volum extens, amb 522 pàgines. Aquesta mena de llibres recopilatoris són francament útils per als estudiosos perquè t'estalvien feina i fan la recerca bibliogràfica menys costosa. El volum es divideix en cinc apartats: «De Jacint Verdaguer a Joan Coromines», «De Ramon Llull», «Taules rodones», «L'última lliçó» i «Articles per a diccionaris i enciclopèdies»; és a dir, totes les especialitats de Jaume Medina. Autors com Torres i Bages, Verdaguer, Carner, Riba, Albert Manent i altres són tractats profusament en un bloc de 366 pàgines. Les 150 pàgines restants les dedica a l'arreglada d'estudis sobre Ramon Llull, els textos d'un parell de taules rodones, el record de «Mig segle de professorat» (l'última lliçó) i la reproducció d'unes quantes entrades per al *Diccionari de literatura catalana* (2008) i un parell més sobre Carles Riba per al *Diccionari de la traducció catalana* (2011) i el *Diccionario biográfico español* (2011) de la Real Academia de la Historia. Com sempre, l'estil solvent i rigorós de Medina plana al llarg de tot el llibre.

Lletra menuda. L'eco de les paraules és un llibre més discret pel que fa a l'extensió (237 p.) però no per això menys important. Es tracta novament d'un recull d'articles, en aquest cas més curts, reproduïts a la premsa i que, per tant, no arriben a la categoria d'«estudi». L'autor ens adverteix a la introducció que «són recollits en el present volum tota una colla d'escrits breus d'índole i d'intenció diverses, la major part dels quals apareguts el 2003 ençà en llocs ben variats: diaris, revistes, llibres...» (p. 7). I novament trobem els principals interessos i especialitzacions del filòleg: Carles Riba, Josep Carner, Albert Manent i altres intel·lectuals, alhora que també ens ofereix articles sobre llengua, literatura i política. Clou el volum un seguit de cinc entrevistes que li van fer diversos mitjans de comunicació. Tots els textos s'acompanyen de les referències d'on van ser anteriorment publicats.

Una casa a Cadaqués. Els homenatges a Carles Riba (1953), amb data de desembre de 2020, és l'únic dels vuit volums que ressenyem aquí que no ha estat

publicat en edició privada. Edicions Cal·lígraf, que, entre d'altres temàtiques, està especialitzada en l'edició de llibres sobre Carles Riba, n'és l'editor. Parlem d'un volumet d'unes 150 pàgines que, tal com explica la contracoberta, «recull la crònica dels homenatges que, amb motiu del seixantè aniversari del poeta, es van retre a Carles Riba a Catalunya —a Cadaqués i a la Casa del Llibre de Barcelona—, a Espanya i a França, on se li va concedir la Legió d'Honor, i que van tenir la culminació en l'obsequi d'una petita casa de pescadors de Cadaqués». El 27 de novembre de 1953 va tenir lloc l'homenatge a la Casa del Llibre, i el volum reporta totes les intervencions que s'hi van donar: Josep Maria López-Picó, Albert Manent, Joan Ferraté, Joan Vinyoli i J. V. Foix, entre d'altres. Aquest és un llibre bonic en l'edició i en el contingut, el qual aporta més material sobre la vida de Carles Riba.

El juny del 2021 novament les PIC van editar tres llibres de Medina, i aquest cop referits als estudis de filologia clàssica. Tal com desgrana l'autor a la introducció, «són recollits en el present volum i en els dos que vénen tota una colla de treballs —articles, estudis, llibres, traduccions— relacionats amb la meua especialitat com a professor de filologia llatina, escrits al llarg dels anys de l'exercici de la professió, que és tant com dir des del 1972 fins al present» (p. 5). Els llibres es titulen *Litterae hvmניות*, i recopilen els estudis filològics (volum 1), les edicions, recensions i traduccions (volum 2) i, segons el subtítol del volum tercer, *De l'edat mitjana al dos mil. Estudis sobre la tradició clàssica a Catalunya*. Aquest darrer volum, que ja es va publicar el 2009, és revisat i augmentat considerablement en nombre de pàgines. Són llibres que impacten per la seva extensió, amb 961, 617 i 498 pàgines respectivament. Medina aprofundeix en l'estudi de les obres i els autors de més renom: Ciceró, Virgili, Horaci, August, Ovidi, Quintilià... i també autors humanistes com sant Agustí, Ramon Llull o Erasme de Rotterdam. Els volums són escrits majoritàriament en català, però també hi trobem escrits en italià, castellà i llatí.

El febrer de 2023 Medina publicava, també dins de les PIC, *Vida viscuda. Memòries. Volum I*. Seria el seu darrer llibre en vida. És un volum ben interessant i força extens (350 p.) que es divideix en dues parts: una primera en la qual ressegueix els seus avantpassats i en què, centrant-se en la família, es remunta fins al 1700 i que arriba fins als nostres dies; i una segona que narra la seva infantesa i adolescència fins a cloure's a l'etapa preuniversitària, quan Medina tenia disset i divuit anys. El volum té molt d'interès i es debat entre la divulgació (un llenguatge planer i un llibre curull de fotografies d'època, del tot impagables) i l'erudició (vegeu, si no, el nombre ingent de notes a peu de pàgina, que arriben a les 250). Descobrim, entre moltes altres coses, que venia d'una família d'esparters o la seva afició pel teatre com a actor amateur. Medina va deixar, inèdit i acabat, el segon volum de les seves memòries, que esperem que acabi veient la llum.

El llatí ha deixat inèdits alguns treballs que esperem que tard o d'hora es publiquin: a més de l'esmentat segon volum de les seves memòries, estan anotades les cartes familiars de Carles Riba i hi ha començada la traducció de *La ciutat de Déu* de sant Agustí. Va deixar acabat un estudi sobre Josep Carner, que es publi-

carà com a introducció a una reedició de la biografia (versió curta) de Josep Carner d'Albert Manent. També hi havia projectat d'editar, juntament amb Josep Ferrer i Joan Pujadas, un setè volum de l'epistolari de Carner.

És una pena que una personalitat com Jaume Medina hagués d'autoeditar-se bona part dels seus darrers llibres i sense rebre cap ajut institucional. Una mostra més que l'erudició i la filologia clàssica no es tracten com es mereixerien a casa nostra. Des d'aquesta tribuna volem posar en valor la figura d'un estudiós com Jaume Medina, l'obra del qual segurament no ha estat prou reconeguda, i concretament els darrers volums que va publicar en tan sols quatre anys tot i arrossegat una malaltia que finalment i per desgràcia no va poder superar. És inexplicable, doncs, com un autor amb tanta producció i de qualitat, i tan fidel a la llengua catalana, no rebés ni la Creu de Sant Jordi ni el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, i així, de pas, s'hauria premiat el conreu de la filologia clàssica a casa nostra. Cal agrair-li la feina feta.

Didacticism, Literature & Translation

JOAN MAHIQUES CLIMENT

Universitat Jaume I, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
 jmahique@uji.es

MARTÍNEZ & PRADES (2024): Tomàs Martínez Romero i Lidón Prades Yerves (ed.), *Didacticism, Literature & Translation. The Transmission of Knowledge in the Middle Ages*, Kassel: Edition Reichenberger.

Els dinou treballs aplegats en aquest volum giren entorn d'alguns dels aspectes fonamentals de la cultura europea de l'edat mitjana i de la primera modernitat, com són el didacticisme, la moral, la religió, la política o la propaganda. D'una manera o d'altra, mostren el caràcter funcional de la paraula en tant que transmet el coneixement. Aquest poliedre de conceptes afins, que el títol d'aquest volum sintetitza amb el mot «didacticisme», és exposat a la llum de dos mitjans privilegiats de l'escriptura: la literatura i la traducció.

Pel pes que com a instrument didàctic té la paraula sobre altres llenguatges artístics com la iconografia, resulta lògic i coherent que la major part dels autors del llibre siguin filòlegs. Tot i això, també hi col·laboren investigadors d'altres disciplines humanístiques, com la història o la filosofia, la qual cosa incideix sobretot en el caràcter interdisciplinari del conjunt. No és casual, per tant, que els dinou treballs abracen un marc de tradicions molt ampli, que ens permet visitar el llegat judeocristià i el classicisme grecollatí sense deixar de banda la civilització medieval amb la seua diversitat de tradicions lingüístiques i culturals.

Els dinou capítols, escrits en català, castellà o anglès, s'ordenen alfabèticament segons el cognom de cada autor, fet que atorga a la col·lecció una coherència més visible en la forma que en el fons. En aquestes circumstàncies, el lector selectiu es guiarà pel pròleg i pels resums que podrà llegir, primer, a l'inici de cada capítol, en la llengua del mateix capítol; i, després, al final del volum, en anglès.

A partir d'ara ens centrarem en les sis aportacions del volum sobre literatura catalana. Totes analitzen casos concrets de traducció de textos. El primer capítol, de Carme Arronis (p. 1-25), és l'únic que exposa un cas de traducció del català a una altra llengua i no viceversa. Concretament, la versió castellana del *Gamaliel o Proccés de la Passió de Jesucrist*, duta a terme per Juan de Molina el 1525 o poc abans.

A Lourdes Soriano i Glòria Sabaté (p. 373-391) devem un altre treball que dona a conèixer diversos passatges d'una traducció catalana medieval de la Bíblia en sis *membra disiecta*. Es tracta d'uns bocins de pergamí reaprofitats com a enquadernació de lligalls no gaire posteriors; actualment estan custodiats a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid en un fons del Tribunal de la Inquisició de València. A banda d'aquesta notabilíssima aportació, que segueix l'estela d'algunes troballes precedents de Pere Casanellas, Jaume Riera i Gemma Avenoza, el capítol ofereix a l'inici un estat de la qüestió, precís i aclaridor, que permet contextualitzar els fragments trobats en el marc de les traduccions i la censura de la Bíblia molt abans que els Reis Catòlics instaurassen la Inquisició.

L'exhumació de testimonis manuscrits fins ara desconeguts és també una de les línies desenvolupades per J. Antoni Iglesias en un capítol dedicat a la vida de sant Amador (p. 237-272). Concretament, en dona a conèixer una nova versió del segle XV custodiada a l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental. A banda de presentar una acurada anàlisi codicològica i paleogràfica d'aquest manuscrit —un plec solt de set bifolis—, Iglesias situa aquesta hagiografia en context, combinant l'examen documental, literari i iconogràfic amb les referències indirectes extretes d'inventaris, sense oblidar la relació que aquesta hagiografia tingué amb el purgatori i amb la pràctica dels trentenaris i altres cicles de misses en sufragi dels difunts.

Pels viaranyos de les traduccions de vides de sants ens duen també els capítols de Marinela Garcia (p. 215-235) i de Joan M. Perujo (p. 325-352), que cada u per la seua banda estudien textos custodiats a la Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial.

Per una banda, Marinela Garcia compara els primers cent trenta-un capítols d'una versió catalana de la *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine amb els d'altres manuscrits catalans, la qual cosa li permet detectar la presència o absència, en diverses versions catalanes, de tretze vides o relats incorporats al text d'El Escorial: aquests tretze afegitons són santa Bàrbara, santa Coloma, sant Ponç, santa Quitèria, sant Antoni de Pàdua, sant Cugat, santa Clara, sant Feliu de Girona, santa Eulàlia de Barcelona, santa Tecla, el trasllat de les despulles de santa Eulàlia de Barcelona, sant Narcís de Girona, i sant Brandà (p. 226-227). Aquestes noves vides són absents a la versió llatina original i, en part, responen a la voluntat de donar cabuda als sants de terres catalanes i occitanes.

Per altra banda, Joan M. Perujo aclareix que, tot i que una de les versions de la vida de santa Maria Egipcíaca que més va circular en època medieval és la de la *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine, aquest model no és el que va inspirar la versió catalana conservada en un còdex d'El Escorial. El treball de Perujo no només corregeix aquesta hipòtesi que s'havia donat en alguns estudis precedents sinó que també localitza la font directa d'aquest trasllat català, és a dir, la traducció llatina que, tot partint d'un relat grec atribuït a Sofroni, va escriure Pau Diaca al segle IX.

La transmissió d'idees i la traducció de textos també va influir en els documents cartogràfics de l'època. Aquest és el tema central del capítol en què Natalia I. Petrovskaja (p. 353-371) analitza alguns dels textos i diagrames del conegudíssim *Atles català* (Bibliothèque nationale de France, ms. Esp. 30), en els quals es tradueixen parts de l'*Imago mundi* d'Honorius Augustodunensis, una de les enciclopèdies fonamentals del saber geogràfic de l'època. De fet, l'autora considera que, tot i que els estudis sobre l'*Imago mundi* rarament s'han fixat en aquest atles català, aquest és «one of the most extraordinary adaptations of the *Imago mundi*» (p. 354).

Als treballs que acabem d'analitzar se'n podrien afegir d'altres relatius a altres àrees afins, sobretot les cultures hispànica i anglosaxona. El resultat final d'aquest volum és molt satisfactori; un resultat que, per a la literatura catalana medieval, implica l'exhumació i estudi de testimonis desconeguts i l'anàlisi de traduccions del català i al català, tot posant èmfasi en la transmissió dels sabers didàctics a través de la cultura escrita.